

KANTORČKI

Bojan Štih

*To je tista velika beseda, ki
v Verrièresu odloča o vsem:
donašanje dobička! beseda dobiček
sama izraža vso miselnost več kot
treh četrтин prebivalstva.*

Stendhal

Ta zapisek ni nastal iz humanističnega obupa, razočaranja ali pesimizma. Tem manj pa se je porodil iz kakršnegakoli moralističnega doje-manja in razlaganja sveta, ljudi in njihovih nravi. Vendarle pa danes človek ni več varen, da ga ne bi pokrajinski razlagalci filozofije absurda, uradni in optimistični pojasnjevalci in apologeti sveta in napredka ali pa kdorkoli, ki ga zborovalni pult potisne v vlogo govornika, razglasili za sentimentalno humanističnega preroka, če hoče in želi opozoriti na moralne spodrsaljaje, s katerimi se vse bolj in bolj srečujemo tako v podobi kakor tudi v bistvu sodobnega slovenskega človeka.

Res je. Gorkega romantična iluzija o novem človeku kot sposobnem rezultatu novih družbenih in gospodarskih odnosov tostran in onstran oktobrskih meja še ni doživela zmagovitega finala. Ta iluzija se je izgubila v neeksistenčno moralno kategorijo, prav tako kot se je izgubilo in razpršilo v nič upanje razsvetljskega stoletja in filozofije, češ da bo znanje apriori odrešilo človeka pred temo življenja in bioloških nagonov. Tudi naša zgodovina pozna precej napovedi — zlasti iz let osvobodilnega boja — o novem slovenskem človeku, o njegovih novih duhovnih, nravnih, nacionalnih in socialnih lastnostih. Vsi se še dobro spominjamo gesla, da smo postali iz naroda hlapcev — narod junakov. Žal pa človeka angela ni. Vsakdo vam bo danes na vprašanje, ali je v njem junaški ali pa hlapčevski duh, ponosno in nedvoumno odgovoril, da je on sam junak, da pa so bržkone vsi drugi, ali vsaj večina njih, če ne že popolnoma, pa vsaj na pol hlapci. Težko je sicer reči, koliko je sedaj na Slovenskem ponosnih in koliko malopridnih ljudi. Takšne statistike ni in je tudi ni nihče sposoben izdelati. Videti in opaziti pa je nekaj drugega, lahko bi rekli celo usodnega za moralno eksistenčna gibanja v našem nacionalnem in socialnem občestvu, kar pa nam kar precej pove o neznanih statističnih podatkih o plemenitosti in izprijenosti.

Vsi vemo, da je v zadnjem desetletju z vrtoglavo hitrostjo zajela tehnična civilizacija tudi našo deželo in naše ljudstvo. Ta civilizacija

na splošno vzeto ni zgolj rezultat določenih družbenih, gospodarskih in pa politično upravnih sprememb, marveč moramo videti v njej integralni del splošno svetovnega, uporabnoznanstvenega in tehnično-metodološkega procesa. O tem pa vemo iz zgodovine, da se prav malo meni za govore in uvodnike v časopisih, še manj pa za premišljevanja v političnih, socioloških, filozofskih in pedagoških kabinetih. Zato v ospredju naše splošno družbenokritične pozornosti nikakor ni in tudi ne more biti klic k opredelitvi za tehničen napredek ali proti njemu, četudi se le-ta razvija in razširja v kdaj pa kdaj surovih in nenravnih oblikah. Vsi vemo, da ta napredek temeljito menja in spreminja naše zgodovinsko občestvene konstante in navade in da s svojimi ostrimi vplivi brez ugovora razkraja naš dosedanji način življenja, ki ga je naša v zgodovini nastala in izoblikovana miselnost postavila v tesne okvire vaše idilike in malomestnega provincialnega miru. Ustvariti ali vsaj ustvarjati moderno družbo, v kateri bosta morebiti našla kolikor toliko približno zadovoljivo ravnotežje duhovnost in tehnična civilizacija oziroma kultura in gospodarstvo, je vsekakor zgodovinska socialistična nujnost, ki se ji ni več mogoče izogniti, ne na našem in ne na drugih kontinentih.

Toda kadar se gospodarsko tehnična in civilizacijska plima ujame zgolj v Kantorjevem načinu pridobivanja dobička in se začno nacionalni in občestveni interesi spreminjati v mehanični seštevek egoističnih interesov, tedaj je treba opozoriti na ta pojav; ali povedano s prispodobno, tedaj je treba biti moralno plat zvona. Da, za Kantorje gre ali pa za Valenoda, če si izposodimo vzor še pri Stendhalu: »Valenod je bil človek, ki ga imenujejo sto milj od Pariza *faraud*, kar pomeni prešernega in surovega človeka. Od leta 1815 dalje mu je šlo vse kot po maslu in to ga je utrdilo v njegovih nečednih nakanah. V Verrièresu je vladal tako rekoč pod Rénalovim vodstvom; bil pa je mnogo podjetnejši od njega, zardeval ni pred ničimer, vmešaval se je v vse, hodil od Poncija do Pilata, pisaril, govoril, požiral ponižanje za ponižanjem; in ker ni imel nikakršnih osebnih zahtev, je končno omajal ugled svojega župana pri cerkveni oblasti. Valenod je bil govoril kramarjem v domačem okraju nekako takole: »Dajte mi dva največja neumneža, kar jih je med vami«; možem postave: »Pokažite mi dva največja nevedneža«; zdravnikom: »Imenujte mi dva največja mazača.« In ko je zbral najbolj ničvredne ljudi vseh poklicev, jim je dejal: »Tako, zdaj pa vladajmo!« Valenodov ali Kantorjev zdaj pri nas ni malo in vsak dan zvemo iz časopisov precej novic o njih in o njihovi dejavnosti. Ne gre za Veliko planino, na kateri hoče uveljaviti svojo voljo krajevni potentat in bogataš. Nikakor ne. Problem je v tem, da je čedalje teže varovati naravo pred grabežljivimi in nekulturnimi bogataškimi rokami. In to celo v naših družbenih odnosih, ko bi morala vedno obveljati strokovno regionalno urbanistično načrtovanje in z njim vred tudi zakonska zaščita naše narave. Ne gre za Veliko planino ali pa za nekaj kilometrov obale, ne gre za to ali ono dolino, ne gre za brezsrčno pobijanje na naših cestah. Gre za nekaj drugega vsekakor bolj bistvenega in bolj usodnega, kot pa je, recimo, formalna zaščita naravnih znamenitosti in naravnega reda v družbenih odnosih.

Odkod in zakaj se poraja po naših poljih in logih novi slovenski Kantorček, ki razpolaga z milijoni in s tisočnimi zvezami in vsiljuje svojo socialno egoistično voljo celotni nacionalni in družbeni skupnosti. Ali novi slovenski bogataš izvira iz visoke produktivnosti dela, iz sijajne organizacijske in delovne sposobnosti, iz bleščečega intelekta in znanja, iz visokih нравstvenih kvalitiet? Kolikor je mogoče trezno presoditi, je odgovor na zgornja vprašanja, žal, močno negativen. Potemtakem morajo tudi v naši družbi, vsaj skrito, delovati takšni gospodarski, socialni in upravni mehanizmi, ki so sposobni večkrat ukiniti naravno vplivno moč produktivnosti in kvalitete človeškega dela in hkrati s tem razveljaviti intelektualno znanje in duhovno vrednost naravnega človekovega prizadevanja. Kdor z bistrim in nezmedenim očesom opazuje delovanje nekaterih naših gospodarskih in denarnih mehanizmov, bo zlahka ugotovil, katere okoliščine porajajo Kantorčke, pa ne samo porajajo, marveč kategorično narekujejo njihov nastanek in njihovo čedalje bolj rastočo vplivno moč. Na širokem in v moralnem pogledu precej nekontroliranem območju gospodarskega, trgovskega, denarnega in upravnega posredništva — torej povsod tam, kjer ne nastaja klasična materialna ali pa duhovna proizvodnja, marveč le posredovanje proizvodnje — se je razrasel pragozd nejasnih odnosov in možnosti bogatenja brez ekvivalenta v delu in v ustvarjanju. Oderuški Kantor, kakršnega poznamo iz zgodovine in iz literature, se je razvil v svojem mlajšem socialističnem bratu v tip, ki izkorišča od družbe dodeljeno mu posredništvo le kot vir osebnega bogatenja in ukazovanja. Pri tem pa prav tako poizkuša podrediti svojim interesom črko zakona, kot je podredil in izbral moč zakona, se pravi družbenega vpliva, zgodovinskoliterarni Kantor.

Če je zločin starega Kantorja izzvenel v človeško tragiko, pa je novi Kantor spodobno uglajen in se po možnosti giblje v mejah neštevilnih predpisov, izkorišča tržni mehanizem, tako da bi mu bilo treba (vsaj za zdaj) vzeti v roke tisto, za kar je moral zagrabiti v obupu stari Kantor. Nekontrolirana delitev dobička, megleni premijski sistemi, raztegljive potovalne bonitete na mnogih področjih gospodarskega, trgovskega in denarnega posredništva oblikujejo iz dneva v dan bolj močno, a tudi predrzno vrsto Kantorčkov, ki s svojo protiduhovno in protikulturno usmerjenostjo grozijo družbi produktivnih in ustvarjalnejših ljudi, včasih že tako hudo, da je marsikdaj ogrožena njihova materialna eksistenca. Fetišiziranje gospodarstva v zadnjih letih nevarno narašča. In bolj ko se razvija fetišiziranje gospodarstva, bolj je čutiti omejevanje v materialnem pogledu — prosvete, zdravstva, socialne zaščite, znanosti in umetnosti. Vprašanje je jasno in bržkone prav nič zapleteno: ali razvijanje družbenega standarda ali pa razvijanje standarda posameznika. Fetišiziranje posredništva namreč vzpostavlja vse preveč moč osebnega standarda in bogastva in hkrati omejuje raven družbenega standarda v šolstvu, zdravstvu, socialni zaščiti, znanosti, umetnosti in v tehnološki revoluciji proizvodnje. Gre pa vsekakor za to, da čimprej najdemo in odkrijemo ravnotežje med gospodarskimi in duhovno kulturnimi družbenimi interesi. Ko se danes spet spominjamo moralnih zgledov iz vojnega časa, bi veljalo opomniti zagovornike fetišiziranja gospodarskega posredništva, da je veliko slovenskih brigad

nosilo imena slovenskih pesnikov in pisateljev. In verjetno to ni bila taktična poteza, marveč moramo videti v tem pojavu izraz vere v vitalno moč slovenske duhovne kulture.

Seveda je res, da bi vzpostavljanje kakršnegakoli demagoškega socialnega egalitarizma, monopola intelektualnega in duhovnega ustvarjanja nad fizičnim delom ali pa vzpostavljanje etatističnega *raison d'etra* birokracije, prav tako pomenilo ogrožanje družbe in nacionalnega občestva, kot družbo ogroža tudi fetišiziranje gospodarstva ali posredništva. Kaže, da smo se tej nevarnosti bolj ali manj srečno izognili v našem družbenopolitičnem procesu. Toda zaradi izogitve egalitarizmu, intelektualnemu monopolizmu in birokraciji pa seveda ne kaže odpreti poti Kantorčkom, ki so v trenutnem položaju vendarle močno negativen pojav. Samo primer: če danes univerzitetni profesor zasluži manj kot kak irgovski posrednik ali komunalni vsevednež, potem je to vsekakor absurd. Če nimamo denarja, potem ga nimamo premalo le za tiste, ki so znanstveni ali umetniški ustvarjalci, temveč ga imamo premalo tudi za tiste, ki delajo na področjih posredništva. Če materialno omejujemo eno področje — duhovno, odpiramo monopol tistim, ki uporabljajo tržne mehanizme in zvitost, potem je seveda na dlani, da v okvirih prvega hirajo novodobni Franci in Jermeni, v okvirih drugega področja pa rastejo Kantorčki kot gobe po dežju.

Nedavno je v skupščini SRS Rino Simoneti povedal, da zadnja leta naraščajo osebni dohodki za 52%, da pa gre to naraščanje vsak sebi s porastom produktivnosti dela. Ta podatek iz skupščine je zelo zanimiv in hkrati tudi mnogo pove. Saj vemo, da vrsta dejavnosti na Slovenskem ne pozna niti dvaintridesetprocentnega niti deset ali manj procentnega porasta osebnega dohodka. Zato je več kot verjetno — zlasti v posredniških službah — da ta dohodek (kolikor ga je sploh zajela evidenca) raste še hitreje. Če novodobni Kantorček nabere in nastrga v naših logih in gajih takole kak milijonček, ugledni znanstveni in kulturni delavec pa komajda petino omenjene vsote, potem je kajpak jasno, kaj se dogaja.

Toda ne gre za plače. Opozoriti pa je treba na konjunktorno bogatenje, katerega vpliv ni več omejen zgolj na posameznika, marveč čuti njegove neblagodejne posledice celotna družba. Zdi se, da je konjunktorni Kantorček — ki pa večji del ne nastaja v pravi proizvodnji, materialni in duhovni, marveč predvsem v posredniških službah — nevarna moralno bolezenska klica v organizmu naše družbe. Če naj obvelja socialistično načelo: plačilo za opravljeno kvalitetno delo, potem je potrebno omejiti monopol pridobivanja denarnih sredstev, ki izvirajo iz vseh vrst posredništva. Zato ne gre za plače, niti za kakršnokoli anarhosindikalistično uravnilovko ali pa za teorijo enakih želodcev. Gre za kvaliteto človeške ustvarjalnosti dela, gre za kvaliteto duha, znanja in ustvarjanja. V tej veliki podobi resnice, pravice in morale dela pa so Kantorčki v organizmu naše družbe — *corpus alienum*.